

Κρίση και πολιτικό σύστημα

1. Εισαγωγή

Η εντεινόμενη δημοσιονομική κρίση και η επικυριαρχία του Μνημονίου αποτελούν πια σταθερές της κοινωνικής και πολιτικής ζωής στην Ελλάδα. Ιδίως, μάλιστα, μετά τη συμφωνία «επιμήκυνσης» του χρέους, έχει γίνει φανερό ότι θα ζούμε με την κρίση για πολλά χρόνια ακόμη.

Παρά το γεγονός ότι οι βασικές επιλογές για την ελληνική οικονομική πολιτική λαμβάνονται πια από τους εκφραστές του *συνολικού ευρωπαϊκού μονοπωλιακού κεφαλαίου* και όχι αποκλειστικά από την κυβερνώσα ελληνική αστική τάξη και, άρα, τίθενται γενικότερα ζητήματα *κρατικής-εθνικής νομιμοποίησης* στον ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό, η διαχείριση και η απόπειρα πειθούς και ενσωμάτωσης των μαζών σε αυτό το πολιτικό σχέδιο αφορά τελικά το ελληνικό πολιτικό και κομματικό σύστημα.

Με λίγα λόγια, η ηγεμονική λειτουργία του συνασπισμού εξουσίας στην Ελλάδα πρέπει κυρίως να στοχεύει αυτή την περίοδο στο να πείσει τις κυριαρχούμενες τάξεις να αποδεχθούν και να υποταχθούν στις συνέπειες αυτής της πολιτικής.

Ήδη, οι δημοτικές και περιφερειακές εκλογές του Νοεμβρίου 2010 σηματοδότηκαν από τα ερωτήματα που θέτει η μνημονιακή πολιτική. Παρότι η κυβέρνηση έθεσε ως κεντρικό ερώτημα το «ποιος είναι» και το «ποιος δεν είναι με το μνημόνιο» και έλαβε βάσει αυτής της λογικής μια αρνητική απάντηση (35% υπέρ, 65% κατά, πολύ σχηματικά, συν την αποχή), τελικά τα αποτελέσματα του β' γύρου και η ιδιαίτερη επεξεργασία τους από τα ΜΜΕ βοήθησαν το κυβερνών κόμμα να παρουσιάσει μια καλύτερη εικόνα και να δώσει την εντύπωση ότι «καβάτζαρε» κάπως την ιδιαίτερη δυσκολία του να πείθει για την πολιτική του.

Ποια είναι, όμως, η κατάσταση του όλου πολιτικού συστήματος μπρος στη νέα δόση οικονομικών μέτρων και ποιες είναι οι αντοχές του;

Ο Δ. Μπελαντής είναι δικηγόρος, Διδάκτωρ του Πανεπιστημίου Αθηνών.

2. Η γενικότερη συνθήκη της μεταδημοκρατίας

Είναι απαραίτητο να επισημανθεί από την αρχή ότι το ελληνικό πολιτικό σύστημα εδώ και μια δεκαπενταετία (από την εποχή Σημίτη) τουλάχιστον ακολουθεί τη γενικότερη τάση της *μεταδημοκρατικής πολιτικής εξέλιξης*¹. Όπως έχουμε επισημάνει και αλλού, αυτή η εξέλιξη έχει τα ακόλουθα βασικά χαρακτηριστικά:

- Τη σταδιακή απόσυρση των μελών των κυριαρχούμενων τάξεων από την ενεργητική πολιτική συμμετοχή αλλά και από αυτή ακόμη την εκλογική διαδικασία. Τη δημιουργία, έτσι, ενός μεγάλου «γκέτο πολιτικώς απεχόντων», το οποίο θα αφορά όλο και περισσότερο κοινωνικές πλειοψηφίες.
- Τη σταδιακή άμβλυνση των διαχωριστικών γραμμών ανάμεσα στα καθεστωτικά κόμματα εξουσίας ιδίως μετά την εγκατάλειψη της σοσιαλδημοκρατικής/κείν-σιανής εναλλακτικής λύσης².
- Την υποχώρηση του δημόσιου χώρου σε όλα τα επίπεδα, τόσο στο ιδιοκτησιακό καθεστώς των επιχειρήσεων όσο και στο επίπεδο άρθρωσης δημόσιου πολιτικού λόγου και στην ύπαρξη *κοινών σημείων αναφοράς ανάμεσα στις κυρίαρχες και τις κυριαρχούμενες τάξεις*.
- Τη στενότερη υπαγωγή του κρατικού μηχανισμού στις ανάγκες του συνολικού κεφαλαίου και ιδίως της διεθνοποιημένης μονοπωλιακής και χρηματιστηριακής μερίδας του. Χωρίς να αναιρείται η γενική συνθήκη (δομική για το καπιταλιστικό κράτος) της σχετικής αυτονομίας του κεφαλαιοκρατικού κράτους έναντι των καπιταλιστικών συμφερόντων, η οποία εξακολουθεί να είναι ισχυρή· *συστέλλεται πάντως η σχέση διάκρισης ανάμεσα στο μακροπρόθεσμο (πολιτικό) καπιταλιστικό ταξικό συμφέρον και στην ικανοποίηση των άμεσων καπιταλιστικών συμφερόντων για την αύξηση κατά το δυνατόν της εκμετάλλευσης της μισθωτής εργασίας*.

Τόσο οι διακυβερνήσεις Σημίτη και Καραμανλή όσο και αυτή του Γιώργου Παπανδρέου ανήκουν σε αυτό το υπόδειγμα και έχουν λειτουργήσει στα πλαίσια αυτών των στρατηγικών ομογενοποίησης του πολιτικού συστήματος.

3. ...και οι αναγκαίες τρέχουσες διαχειρίσεις της ηγεμονίας από το δυτικό μεταφορντικό πολιτικό σύστημα (αρχές 1980 έως σήμερα)

Η συστολή της σχετικής αυτονομίας του καπιταλιστικού κράτους έναντι των καπιταλιστικών συμφερόντων και εκείνων ιδίως των μονοπωλιακών ομίλων δεν συνεπάγεται ή προδικάζει, σε καμία περίπτωση, ότι η αστική εξουσία μετατρέπεται σε ωμή και γυμνή κυριαρχία

Ο ρόλος της κατασκευής συναινέσεων των κυριαρχούμενων τάξεων αλλά και τμημάτων των (σχετικά ευρέων στην ελληνική κοινωνία) μεσαίων στρωμάτων εξα-

κολουθεί να είναι καίριος στον αναπτυσσόμενο καπιταλισμό, και ιδίως σε περιόδους κρίσεων και ανατροπών της οικονομικής και κοινωνικής σταθερότητας.

Ας ξεκαθαριστεί εδώ ότι σε αντίθεση με μια παραδοσιακή μαρξιστική θεώρηση «μεριδοποίησης», τα πολιτικά κόμματα δεν έχουν ως κύρια λειτουργία την *πραγματική αντιπροσώπευση των καπιταλιστικών συμφερόντων ανά κυρίαρχη τάξη ή μερίδα* (π.χ. *κόμμα του βιομηχανικού κεφαλαίου, κόμμα του τραπεζικού κεφαλαίου κ.λπ.*), παρότι *δευτερευόντως υπάρχει και αυτή η διάσταση* (ας θυμηθούμε εδώ και τις περίφημες αναλύσεις του Μαρξ στη «18η Μπρουμεϊρ»). Η αντιπροσώπευση των μακροπρόθεσμων καπιταλιστικών συμφερόντων εναπόκειται κυρίως όχι στα επιμέρους πολιτικά κόμματα, αλλά στο ίδιο το καπιταλιστικό κράτος ως όλο και τους ειδικούς μηχανισμούς του. Η λειτουργία των πολιτικών κομμάτων εντάσσεται στο πολιτικό/κοινοβουλευτικό σύστημα *ως ένας ιδιαίτερος Ιδεολογικός Μηχανισμός του Κράτους* (IMK), ο οποίος αποσκοπεί στην ιδεολογική εκπροσώπηση/υπαγωγή των κυριαρχούμενων τάξεων στο μακροπρόθεσμο καπιταλιστικό συμφέρον και σε εναλλακτικές στρατηγικές του αστισμού για την υπαγωγή αυτή³. Ο μηχανισμός αυτός διαμορφώνει κατά βάση την αστική πολιτική σκηνή.

Τα παραπάνω σημαίνουν: α) ότι το αστικό κράτος ενοποιεί ηγεμονικά τον «λαό-έθνος» –άρα και τις κυριαρχούμενες τάξεις– γύρω από τα συμφέροντα του αστισμού και β) τις κυρίαρχες τάξεις και μερίδες γύρω από τα συμφέροντα της μονοπωλιακής αστικής μερίδας και σήμερα ιδίως του διεθνοποιημένου χρηματιστικού-μονοπωλιακού κεφαλαίου⁴. Η ηγεμονική λειτουργία αναπτύχθηκε ιδιαίτερα στην εποχή της «μαζικής δημοκρατίας» από τη στιγμή που οι λαϊκές τάξεις απέκτησαν πρόσβαση στην ψήφο και την πολιτική συμμετοχή γενικότερα. Όπως έχει δείξει ο Γ. Ανιόλι⁵, η μεταπολεμική μαζική δημοκρατία οργανώθηκε στη βάση της μετατροπής των αμιγώς ταξικών κομμάτων τόσο των «πάνω» όσο και των «κάτω» σε μαζικά πολυσυλλεκτικά «λαϊκά» κόμματα («Volksparteien»). Τα «λαϊκά» κόμματα, αν και κόμματα αστικής εξουσίας, λάμβαναν υπόψη και ενσωμάτωναν κατά κανόνα επιμέρους συμφέροντα των κυριαρχούμενων και των τάξεων-στηριγμάτων και διαμόρφωναν εναλλακτικές στρατηγικές εξουσίας (πλην ορισμένων «κομμάτων πατρικίων» όπως οι Γερμανοί ή οι Βρετανοί Φιλελεύθεροι). Ανέπτυσαν επίσης έναν ιδεολογικό λόγο («discourse»), ο οποίος συνέθετε το γενικό καπιταλιστικό συμφέρον με όψεις των συμφερόντων των «κάτω», πάντοτε βεβαίως κυριαρχούμενες.

Ο μεταφορντισμός ή η εποχή των καπιταλιστικών αναδιαρθρώσεων ως κρατική και κοινωνική οργάνωση μεταβάλλει τους όρους των εναλλακτικών στρατηγικών εξουσίας. Ενώ στο φορντιστικό/προνοιακό κράτος έχουμε *πραγματική εναλλακτική κοινωνική εκπροσώπηση* (π.χ. η σοσιαλδημοκρατία «εκπροσωπεί» εργατικά κοινωνικά συμφέροντα ως «όλον», τα δεξιά κόμματα «εκπροσωπούν» μικροαστικά και αγροτικά ή και εργατο-αριστοκρατικά κοινωνικά συμφέροντα κ.λπ.), η μεταφορντιστική αστική εξουσία οργανώνεται μέσα από τον *αποκλει-*

σμό/στεγανοποίηση των άμεσων λαϊκών/εργατικών συμφερόντων από την έκφρασή τους στην πολιτική σκηνή⁶. Το κράτος και το πολιτικό σύστημα στεγανοποιούνται απέναντι στα λαϊκά-εργατικά συμφέροντα. Βεβαίως, σε κάθε σχηματισμό αυτό συμβαίνει βάσει της πάλης των τάξεων με διαφορετικούς όρους και συνεπαγόμενα: τα περιορισμένα εγχειρήματα του Ομπάμα για το Εθνικό Σύστημα Υγείας διαφέρουν έντονα από τον τρέχοντα σκληρότατο νεοφιλελευθερισμό των κρατών της Ε.Ε.

Παρ' όλα αυτά, το ηγεμονικό παιχνίδι δεν τελειώνει εδώ – διαφορετικά το αστικό πολιτικό σύστημα θα έπρεπε να προσλάβει τη μορφή μιας ωμής/αυστηρά κατασταλτικής πολιτικής δικτατορίας, κάτι που δεν ταιριάζει στη σύγχρονη συνθετότητά του αλλά και στη διεθνή νομιμοποιητική του ρητορική («δικαιώματα»). Όμως το σύστημα των εναλλακτικών εκπροσωπήσεων προσλαμβάνει μια νέα μορφή, αυτή του *φιλελεύθερου κοινωνικού κορπορατισμού*, όπως είχε προβλέψει ήδη από το 1980 ο Γ. Χιρς⁷. Στα πλαίσια αυτού του παραδείγματος, οι κυρίαρχες πολιτικές: α) εμφανίζουν ως ταυτόσημο με το «γενικό συμφέρον» έναν δρόμο καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης και υποχώρησης/συρρίκνωσης των άμεσων εργατικών/λαϊκών συμφερόντων και απωθούν την ιδέα ότι η εργατική τάξη οφείλει να εκπροσωπηθεί ως «όλη», ως «τάξη» εντός του πολιτικού συστήματος. Αλλά, β) συγκροτούν και ένα παιχνίδι διαρκών και βαθιών κερματισμών εντός των λαϊκών τάξεων, επιτιθέμενες διαρκώς στην «ολική» κοινωνική τους ταυτότητα και παρέμβαση. Στα όρια αυτού του παιχνιδιού η επώδυνη καπιταλιστική αναδιάρθρωση λογίζεται ως η «αναγκαία βάση» και αρχίζει μια διαδικασία διαπραγμάτευσης με μερίδες και τμήματα της μισθωτής εργασίας ή ακόμη και άτομα για το βαθμό συρρίκνωσης ή ψευδοπροστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων και το βαθμό χρονικής προόδου της αναδιάρθρωσης («επιτάχυνση», «επιβράδυνση» κ.λπ.). Το αστικό κράτος παρέχει «προσωρινή προστασία» σε κάποιες μερίδες της εργασίας εξασφαλίζοντας τη συναίνεσή τους για να χτυπήσει κάποιες άλλες (π.χ. παλαιοί εργαζόμενοι και νεοπροσλαμβανόμενοι κ.λπ.). Στη συνέχεια αίρει την προστασία αυτή και προβαίνει σε νέους διακανονισμούς.

Από την άλλη πλευρά, και πέρα από το φιλελεύθερο κορπορατισμό/μεριδοποίηση και «δαιτησία» του νεοφιλελεύθερου/μεταφορντικού κράτους, τεράστια σημασία παίζει και η *διαχείριση των συμβόλων* της πρώτης μεταπολεμικής περιόδου (στην Ελλάδα: της Μεταπολίτευσης αντίστοιχα). Η «νέα σοσιαλδημοκρατία», δηλαδή ο σοσιαλφιλελευθερισμός, εξακολουθεί εν μέρει να μιλά και να κατεβαίνει στις εκλογές ως κόμμα «εκπρόσωπος της εργασίας», παρότι η κυβερνητική πολιτική του πείθει ακριβώς για το αντίθετο. Οι συντηρητικοί πάλι προσπαθούν διακηρυκτικά να δείξουν ότι εκφράζουν «εθνικο-λαϊκές» πραγματικότητες, ότι αντιστέκονται στην «παγκοσμιοποίηση» της οποίας είναι βασικοί φορείς οι σοσιαλφιλελεύθεροι κ.λπ. Στο βαθμό όπου οι «εκπροσωπήσεις» διαμορφώθηκαν στο συμ-

βολικό επίπεδο μέσα από μια μακρά πρακτική δεκαετιών στη σχέση τάξεων και πολιτικών κομμάτων (δεν είναι τυχαίο το ότι στην Ελλάδα το ΠΑΣΟΚ ηγεμονεύει στα συνδικάτα), αυτό χρειάζεται και δεκαετίες για να μαρασθεί και να εκλείψει ως μνήμη και ως ιστορική πρακτική. Έτσι, η φιλελεύθερη σοσιαλδημοκρατία διατηρεί ακόμη κεκτημένα και σχέσεις που δικαιωματικά ανήκουν όχι σε αυτή αλλά στην προκάτοχό της, την κϋνσιανή σοσιαλδημοκρατία.

Η τρίτη διάσταση της νέας ηγεμονικής οργάνωσης είναι η ιδεολογία του «στρατηγικού μονόδρομου». Εδώ, παρατίθενται επιχειρήματα σχετικά με το «τέλος του κομμουνισμού» και της διευθυνόμενης οικονομίας που «απέτυχε διεθνώς». Αλλά και επιχειρήματα που σχετίζονται με την πλήρη στρατηγική αποτυχία του κϋνσιανισμού και του κοινωνικού κράτους ως εμποδίων πια στη διεθνή και οικονομική αγορά («σπάταλο, διογκωμένο, γραφειοκρατικό κράτος»), τα οποία εν πολλοίς ανάγονται στο έργο του Φ. Χάγκελ (*Το Σύνταγμα της Ελευθερίας, Ο δρόμος προς τη δουλεία κ.ά.*).

Η τέταρτη και πολύ ουσιαστική παράμετρος της νέας ηγεμονικής οργάνωσης, η οποία συνδέεται άμεσα και με την τρέχουσα σοβαρότατη οικονομική κρίση, είναι η λογική του «*συστήματος οικονομικής έκτακτης ανάγκης*»⁸ – financial state of emergency. Στα πλαίσια αυτής της αντίληψης θεμελιώνεται μια πολιτική που αποκλείει συστηματικά τα εργατικά δικαιώματα αλλά εξακολουθεί να ενσωματώνει τους εργαζόμενους στη λογική του «ελάχιστος κακός»: αν δεν υποχωρήσετε τώρα στα δικαιώματά σας, η οικονομία θα καταστραφεί/πτωχεύσει. Τότε, οι συνθήκες για εσάς θα είναι κατά πολύ αθλιότερες από την τωρινή περικοπή των δικαιωμάτων σας. Κλασικό παράδειγμα αποτελεί η άποψη ότι οι εργαζόμενοι οφείλουν να δεχθούν μειώσεις μισθών για να μην απολυθούν (βλ. και σχετικό τρέχον νομοσχέδιο του ΠΑΣΟΚ).

4. Κρίση διακυβέρνησης, πολιτική κρίση;

Γενικότερα μιλώντας, το σύστημα ηγεμονικής διαχείρισης του μεταφορντικού καπιταλισμού ακόμη και προ της τρέχουσας κρίσης είναι ένα *ασταθέστερο σύστημα* από εκείνο της προνοιακής περιόδου. Η αρχιτεκτονική των κοινωνικών συμμαχιών είναι πολυπλοκότερη και πιο πολυεπίπεδη και οι πολιτικές διαχειρίσεις έχουν πιο βραχύ ορίζοντα, καθώς η ηγεμονία δεν μπορεί να ανταλλαχθεί με πολιτικές γενικών «παροχών».

Κατά τις φάσεις όπου α) η ηγεμονική λειτουργία αδυνατίζει και όπου τα κυρίαρχα ιδεολογήματα είναι πιο ανίσχυρα και β) τα κυρίαρχα κόμματα ως σύνολο/σύστημα αδυνατούν να πείσουν σε βάθος το κοινωνικό σώμα και προκύπτει ένα κενό στην αποτελεσματικότητα της πολιτικής κυρίαρχης ιδεολογίας, προκύπτει μια μορφή *κρίσης διακυβέρνησης*. Η κρίση διακυβέρνησης αποτελεί μια συγκυρία

όπου η άρχουσα ιδεολογία δεν έχει μπει μεν (ακόμη) σε μια γενικευμένη κρίση και μη αποδοχή από τους κυριαρχούμενους και δεν έχουμε ακόμη μια γενική πολιτική κρίση.

Για κρίση του πολιτικού συστήματος ή κρίση ηγεμονική ή κρίση εξουσίας μπορεί να γίνει λόγος όταν υπάρχει μια σοβαρή δυσχέρεια των ηγετικών τάξεων να κυβερνούν με τον ίδιο τρόπο όπως ως τη δεδομένη στιγμή, μια συνολική απαξίωση των αστικών θεσμών, μια αμφισβήτηση και μετασχηματισμός της άρχουσας ιδεολογίας και μια πολύ σημαντική άνοδος των ταξικών αγώνων, η οποία σηματοδοτεί την απροθυμία των κυριαρχούμενων τάξεων να κυβερνώνται από τις ηγετικές, μια κρίση πολιτικής εκπροσώπησης. Αν μάλιστα η δυσχέρεια μετατραπεί λόγω της όξυνσης της κρίσης και της επιθετικής πρακτικής των κυριαρχούμενων σε κυβερνητική αδυναμία, μπορεί να γίνει λόγος και για επαναστατική ή προεπαναστατική κατάσταση, αν πάλι η αδυναμία συμπέσει με επίθεση των κυρίαρχων, έχουμε μορφές «έκτακτης ανάγκης» (βλ. Λένιν, *Η χρεοκοπία της Β' Διεθνούς* Πουλαντζά, *Φασισμός και Δικτατορία* Πουλαντζά, «Η κρίση εξουσίας», *Αντί*, τ. 21/1975). Στην περίπτωση της ηγεμονικής κρίσης τίθεται σε αμφισβήτηση όχι μόνο μια διάταξη των κομμάτων και των μορφών της εξουσίας («κομματικό σύστημα»), αλλά το σύνολο των θεσμών και η κυρίαρχη μορφή της αστικής ιδεολογίας (όπως στην τρέχουσα φάση ο «νεοφιλελευθερισμός»). Στην Ελλάδα είχαμε κρίση εξουσίας ή ηγεμονική κρίση κατά την περίοδο 1965-1974, η οποία επιλύθηκε με το μεταπολιτευτικό αστικό εκσυγχρονισμό.

Από την πολιτική κρίση βγαίνει μια κοινωνία είτε με βαθιά ανασύνταξη του πολιτικού συστήματος (συνοδευμένη συχνά από συνταγματικές μεταβολές) είτε με επαναστατική ή αντεπαναστατική διέξοδο (δυναδική εξουσία κάποιας μορφής και επαναστατική κατάσταση/κρίση ή φασισμός/στρατιωτική δικτατορία κ.λπ.).

Τελείως διαφορετική είναι η περίπτωση της «κρίσης (του συστήματος) διακυβέρνησης» όπως είναι, λόγου χάρη, η κρίση του δικομματισμού. Εδώ, δεν αμφισβητείται κατ' αρχήν συνολικά η ηγεμονική ιδεολογία ή η συνολική λειτουργία των πολιτικών κομμάτων και των σχέσεων κοινωνικής εκπροσώπησης και η συνολική σχέση εκπροσωπούμενων και εκπροσωπούμενων, αλλά η διάταξη των κυβερνητικών κομμάτων, η μεταξύ αυτών και του κεφαλαίου σχέση και η μεταξύ αυτών και των κυριαρχούμενων τάξεων σχέση διαμέσου στρατηγικών εκπροσώπησης. Αν τα κυβερνητικά κόμματα αδυνατούν να εκφράσουν στρεβλά τις ανάγκες και τα αιτήματα των κυριαρχούμενων τάξεων –ακόμη και με τη μορφή ενός νεοφιλελεύθερου κορπορατισμού– *αυτά οφείλουν να αντικατασταθούν ή να αλλάξουν τη σχέση τους με τους εκπροσωπούμενους*. Έτσι η κρίση του συστήματος διακυβέρνησης οδηγεί είτε σε ανασύνταξη του υπάρχοντος συστήματος διακυβέρνησης (όπως στην Ελλάδα μεταξύ 1987 και 1990 ή στα 1995-1997 με τη μετάβαση στην εποχή Σημίτη), ή σε ανατροπή του συστήματος διακυβέρνησης και αντι-

κατάστασή του από ένα άλλο πάντοτε στα πλαίσια του πολιτικού συστήματος (όπως στην Ιταλία στα 1992-1994 με τη λήξη της Α' Ιταλικής Δημοκρατίας και του «πεντακομματικού συστήματος» και την εισαγωγή στο σύστημα των «δύο συνασπισμών»), ή στη μετατροπή της κρίσης διακυβέρνησης σε συνολική πολιτική κρίση. Επίσης, μια συγκυριακή κρίση του συστήματος διακυβέρνησης είχαμε στις αρχές του 2008 με την κρίση του ΠΑΣΟΚ τότε και τη φθίνουσα πορεία της Ν.Δ. του Κ. Καραμανλή, οπότε και η δημοσκοπική έκρηξη του ΣΥΡΙΖΑ. Όσες κρίσεις διακυβέρνησης εκφράζονται και σήμερα με την τεράστια αποχή στις δημοτικές εκλογές του 2010, και παρά τη γενικότερη συνάφεια του φαινομένου με τη μετα-δημοκρατική πολιτική συνθήκη.

Η ίδια η ενδυνάμωση της οικονομικής κρίσης⁹ μπορεί να οξύνει την κρίση διακυβέρνησης, η οποία είναι λανθάνουσα στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια και ενδέχεται να επανέλθει σε εντονότερη μορφή, αλλά και ενέχει τη δυνατότητα της μετατροπής της κρίσης διακυβέρνησης σε γενικότερη ηγεμονική αδυναμία, σε συνολική πολιτική κρίση.

5. Οι αντιφάσεις της φιλελεύθερης σοσιαλδημοκρατίας

Θεωρούμε ότι ο *κόμβος των αντιφάσεων αλλά και ο πιθανότερος τόπος ανάδυσης της κρίσης διακυβέρνησης* είναι σε μεγάλο βαθμό το κυβερνητικό κόμμα, το σοσιαλφιλελεύθερο ΠΑΣΟΚ. Οι βασικές αντινομίες του έγκεινται:

α) Στο ότι ως συνέχεια του πάλαι ποτέ σοσιαλδημοκρατικού ΠΑΣΟΚ διατηρεί οργανικούς δεσμούς *με τα συνδικάτα και ιδίως αυτά του δημόσιου τομέα*. Η βαθιά επίθεση στις ΔΕΚΟ και στους εργαζόμενους του στενού και ευρέος δημόσιου τομέα ιδίως με τους νόμους αυτής της περιόδου διαμορφώνει όρους για τη σχετική αποστασιοποίηση των «σοσιαλιστικών» συνδικάτων από τις αιχμές της πολιτικής του κυβερνητικού κόμματος. Παρά την έντονη γραφειοκρατικοποίηση αυτών των συνδικάτων, διαμορφώνονται σήμερα συνθήκες απώλειας του ρόλου διαμεσολάβησης των ιδίων των συνδικαλιστικών ηγεσιών και, άρα, σύγκρουσης *μεταξύ του ρόλου υποταγής/ενσωμάτωσης και του ρόλου διαμεσολάβησης*, τον οποίο επωμίζονται ιδίως τα μεγάλα συνδικάτα του δημόσιου τομέα.

β) Στο ότι έχει διαχειριστεί μέχρι σήμερα με σχετική επιτυχία, όσο υπήρχαν οι δυνατότητες, τον έντονο κατακερματισμό του σοσιαλφιλελεύθερου κορπορατισμού. Ουσιαστικά, και οι επαγγελίες του στις εκλογές του 2009 αυτό σήμαιναν, τη δυνατότητα να συνεχίσει αυτό το εγχείρημα. Όμως, η πιστή διαχείριση του Μνημονίου από τον Γ. Παπανδρέου φαίνεται να καταστρέφει και αυτή τη δυνατότητα.

Είναι εντυπωσιακή η ολομέτωπη και ταυτόχρονη επίθεση σε όλες τις κοινωνικές τάξεις πλην των κεφαλαιακών μερίδων. Ιδίως δε το γεγονός ότι τα μεσαία/μι-

κροαστικά στρώματα πλήττονται πολύ σοβαρά από τη μνημονιακή πολιτική (φορολόγηση, ύφεση, πλήγματα στην εσωτερική αγορά λόγω λιτότητας κ.λπ.).

Τα στρώματα αυτά αποτέλεσαν –μαζί με την εργατική αριστοκρατία– τις βασικές τάξεις-στηρίγματα της αστικής εξουσίας μετά το 1974. Σήμερα, μπαίνουν σε μια άβυσσο χωρίς εμφανές τέλος. Θα συνεχίσουν να στηρίζουν μεσοπρόθεσμα την κυβέρνηση; Και σε ποιο βαθμό μπορεί να τα εκπροσωπήσει μια Ν.Δ., η οποία παραπαίει στρατηγικά και δεν έχει σαφές ηγεμονικό σχέδιο εξόδου από την κρίση;

γ) Στο ότι δεν μπορεί πλέον να απαντήσει με ικανοποιητικούς όρους στη διαλεκτική «εθνικού» και «ευρωπαϊκού». Η σημαντική πτώση του ευρωπαϊσμού σε όλες τις δημοσκοπήσεις δείχνει μια απόσταση πλέον ανάμεσα σε ό,τι θεωρείται γενικό συμφέρον και στις πολιτικές της Ε.Ε. Οι θεσμοί της Ε.Ε. πέφτουν σε μια γενικότερη ανυποληψία και το ΠΑΣΟΚ σημαδεύεται και αυτό από την κάθοδο του ευρωπαϊσμού. Αλλά και από την άλλη πλευρά η αντίφαση είναι εμφανής: Ενώ κάθε κυβερνητικό κόμμα πρέπει (ακόμη) να νομιμοποιείται ως «κόμμα του εθνικού συμφέροντος» (βλ. Πουλιαντζά, «Πολιτική Εξουσία...» 1975, όπ.π.), γίνεται πρόδηλο το ότι η πολιτική του Μνημονίου αλλά και εκείνες της Ε.Ε. γενικότερα θέτουν τον κοινωνικό σχηματισμό σε μια μακρά και έντονη κοινωνική κρίση, σε βαθμό να βλάπτονται τουλάχιστον τα εκτεταμένα μικροαστικά στρώματα αλλά πιθανόν και κάποιες μερίδες του βιομηχανικού κεφαλαίου, ιδίως αυτές που είναι λιγότερο προετοιμασμένες να απαντήσουν στην ύφεση. Ο ρόλος λοιπόν του ΠΑΣΟΚ ως εγγυητή της «εθνικής σφαιράς» δεν είναι πλέον δεδομένος.

Τα παραπάνω εκφράστηκαν ήδη τόσο στην απώλεια εκατομμυρίων ψήφων από το ΠΑΣΟΚ στις δημοτικές και περιφερειακές εκλογές όσο και στην αξιοσημείωτη δημοσκοπική τρῶση του προσώπου του Γ. Παπανδρέου.

6. Οι αδυναμίες της «Νέας Δημοκρατίας»

Οι δυσχέρειες νομιμοποίησης του ΠΑΣΟΚ δεν απαντώνται από την εναλλακτική της «Νέας Δημοκρατίας», εκτός και αν προταχθεί –πράγμα μάλλον απίθανο– μια πολιτική «Μεγάλου Συνασπισμού». Το ίδιο το γεγονός ότι όλες οι βασικές μερίδες του αστισμού και ιδίως το μονοπωλιακό/χρηματιστικό κεφάλαιο στοιχίζονται (ακόμη) γύρω από την πολιτική του Μνημονίου, μετατρέπει τη «Λαϊκή Δεξιά» του Α. Σαμαρά όλο και περισσότερο σε ένα κόμμα μικρο-μεσοαστικής διαμαρτυρίας, χωρίς επαρκή στήριξη και διασύνδεση με το συνασπισμό εξουσίας.

Αυτή η πολιτική που δεν μπορεί να αντιπροσωπεύσει τον σ.ε. αλλά ούτε και να ριζοσπαστικοποιηθεί μένει κάπου στη μέση: μετατρέπεται σε μια «σταυροφορία χωρίς σταυρό». Δεν είναι τυχαίο το ότι ο Α. Σαμαράς δέχεται συνεχείς επιθέσεις από ναναρχίδες του συστήματος όπως ο Κ. Μητσοτάκης για τη «λαϊκιστική» του πολιτική.

7. Η αβέβαιη δυνατότητα του Μνημονιακού Συνασπισμού (Μ.Σ.)

Μια σοβαρή πιθανότητα αναζήτησης διεξόδου παραμένει η συγκρότηση του Μ.Σ. Ήδη, έχουν αναφανεί οι δυνάμεις που συναινούν πολύμορφα στο Μνημόνιο και στηρίζουν την υλοποίησή του: Ο ΛΑΟΣ, η Δημοκρατική Συμμαχία, η Δημοκρατική Αριστερά κατ' αρχήν. Το ευκαιριακό/οπορουνιστικό στοιχείο, η προσκόλληση στην κυβερνητική εξουσία, η καλή σχέση με τα ΜΜΕ είναι στοιχεία που συνενώνουν αυτό το πλαδαρό, αντιφατικό και χωρίς καμία αρχή αντιφατικό φάσμα δυνάμεων.

Παρ' όλα αυτά, θεωρούμε ότι και αυτή η συγκρότηση θα είναι χαραγμένη από τα χαρακτηριστικά της ανομοιογένειας, της αστάθειας και της δυσχερούς συγκόλλησης.

Δεν μπορεί να αγνοηθεί, άλλωστε, και το ενδεχόμενο αυτή η συγκρότηση όχι μόνο να μην επιλύσει, αλλά και να οξύνει την κρίση διακυβέρνησης πολώνοντας τα λαϊκά στρώματα –αλλά και μέρος των μικροαστικών– προς την Αριστερά. Πέραν του ότι θα βοηθήσει να συγκροτηθεί και μια Ακροδεξιά πιο συνεπής στα δεξιά του Γ. Καρατζαφέρη.

8. Νομιμοποίηση, καταστολή και «έκτακτη ανάγκη»: είμαστε σε πόλεμο

Μας το υπενθυμίζουν από παντού: οι δυσχέρειες διακυβέρνησης, η μειωμένη κυβερνησιμότητα σχετίζονται άμεσα με πραγματικότητες και πρακτικές «έκτακτης ανάγκης». Η «έκτακτη ανάγκη» εμφιλοχωρεί στους λόγους του πρωθυπουργού, στις δηλώσεις του Γ. Παπακωνσταντίνου αλλά και στις εισηγήσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας επί των προσφυγών κατά του Μνημονίου. Η διακυβέρνηση στην Ελλάδα τελείται κάτω από μια λανθάνουσα χρήση του άρθρου 48 του Σ («κατάσταση πολιορκίας»).

Είναι βέβαιο ότι η δικαιολόγηση της πλημμύρας οικονομικών μέτρων στην «έκτακτη ανάγκη» θα συνεπάγεται από εδώ και μπρος όλο και πιο έντονα «αναγκαία» κατασταλτικά μέτρα:

- Κατακλυσμός της Αθήνας από τα χημικά και την αστυνομοκρατία όπως στις 6/12/2010.
- Επέκταση και πολλαπλασιασμός των ειδικών αστυνομικών δυνάμεων (Δέλτα, Δίας κ.λπ.).
- Εκπαίδευση των ειδικών δυνάμεων σε σχέδια «ταραχών στις πόλεις».
- Μέτρα για τις διαδηλώσεις, προπαγάνδα περί της «τρομοκρατίας», χρήση των τρομονόμων για την καθαρή ποινικοποίηση του φρονήματος¹⁰, επιστρατεύσεις απεργών κ.λπ.

- Κάμερες, παρακολουθήσεις και γενίκευση της επιτήρησης.
- Γενική δικαστική καταστολή των απεργιών.

Και όλα αυτά «έκτακτα» μεν για απεριόριστο χρονικό διάστημα δε.

Η τυχόν συμμετοχή ή έστω ανοχή του ΛΑΟΣ σε έναν Μ.Σ. θα επιτάχυνε, πιστεύουμε, αυτή την κατασταλτική κούρσα.

Θεωρούμε ότι η ιδιαίτερη συγκυρία στην Ελλάδα επιτείνει τη λανθάνουσα ούτως ή άλλως στο μεταφορντικό αστικό κράτος¹¹ τάση προς την κατάσταση έκτακτης ανάγκης προς μια ειδική μορφή καθεστώτος του: θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για ένα κοινοβουλευτικό κράτος έκτακτης ανάγκης ή ακόμη και για μια «κοινοβουλευτική δικτατορία», αν συνεννοηθούμε ότι δεν μιλάμε για ένα καθεστώς πλήρους άρσης των πολιτικών ελευθεριών αλλά για τη γενικευμένη αναστολή των κοινωνικών και συνδικαλιστικών δικαιωμάτων και την επιβολή μέτρων σε μεγάλο βαθμό αναστολής/παραμερισμού του Συντάγματος. Σε κάθε περίπτωση, ακόμη και αν αυτή η μορφή καθεστώτος δεν είναι απολύτως εδραιωμένη, υπάρχουν πολλές ενδείξεις ότι η τάση προς την εγκαθίδρυσή της είναι εξαιρετικά ισχυρή.

9. Η κρίση της Αριστεράς και η δυνατότητα ενός Ενιαίου Μετώπου

Απέναντι σε αυτές τις πραγματικότητες (συμμαχία κυβέρνησης και τρoίκας σε μια απεριόριστα αντεργατική πολιτική, ασταθής συναίνεση, άγρια καταστολή), η Αριστερά θα μπορούσε να δράσει υπό συνθήκες αποτελεσματικά και να διαρρήξει το κυρίαρχο πλαίσιο. Ήδη, οι δημοτικές και περιφερειακές εκλογές έδειξαν ότι υπάρχουν αυτές οι δυνατότητες αναδιάρθρωσης ή και ρήξης με το πολιτικό σύστημα: μια Ενωμένη Αριστερά θα πετύχαινε στην Αττική ποσοστά της τάξης του 30%.

Μέσα σε μια κοινωνία που α) παρακολουθεί ακόμη φοβικά και μουνδιασμένα τις εξελίξεις αλλά και β) έχει, επίσης, πίσω της παραδόσεις εξέγερσης, όπως ο Δεκέμβρης 2008 αλλά και πετυχημένης μαζικής κινητοποίησης όπως ο Μάιος 2010, η Αριστερά μπορεί να δράσει ως καταλύτης για τα κοινωνικά κινήματα και ιδίως για το εργατικό κίνημα.

Σε ιστορικές εποχές μεγάλων κρίσεων και ανακατατάξεων, όπως οι δεκαετίες του 1920 και 1930, οι οποίες κρατούν μια μακρινή αναλογία με τη δική μας, η Αριστερά είχε σηκώσει τη σημαία του Ενιαίου Μετώπου (1922)¹² και αργότερα την πιο αμφιλεγόμενη και στρατηγικά προβληματική σημαία του Λαϊκού Μετώπου. Γιατί να μην το πράξει και σήμερα και να μην προχωρήσει σε πρακτικές ενός νέου Ενιαίου Μετώπου κατά του Μ.Σ.; Αν το έπραττε, θα βοηθούσε να πολλαπλασιαστούν οι αντιφάσεις του ΠΑΣΟΚ και του Μ.Σ. και να παροξυνθεί πιθανώς η κρίση διακυβέρνησης ως τη γενική πολιτική κρίση. Διαφορετικά, κινδυνεύει να απαξιωθεί σε μια ακόμη αναξιόπιστη εκδοχή της αστικής πολιτικής σκηνής ή και να υπεργερασθεί από την Ακροδεξιά σε μια συγκυρία πλήρους αναξιοπιστίας του πολιτικού συστήματος.

Φοβούμαστε ότι το σημαντικότερο –αλλά όχι ανυπέρβλητο– εμπόδιο δεν είναι μόνο η προγραμματική πλαδαρότητα, ο σχεταρισμός, ο «ναρκισσισμός» των ομάδων ή του κόμματος/φρουρίου, ο βοναπαρτισμός των ηγετών/παραγόντων και η απροθυμία συμμαχιών. Τα παραπάνω αντανάκλουν πολιτισμικά την *απροετοιμασία* (ακόμη) των ενδιαφερόμενων κοινωνικών ομάδων να μπουν σε μια τροχιά ρήξης με το αστικό συγκρότημα (και αναπόφευκτα και την ONE-E.E.) και να υποστούν και τις συνεπαγόμενες αντίστοιχες αρνητικές συνέπειες. Η Αριστερά πρέπει σήμερα να προετοιμάσει την κοινωνία τόσο για τις θετικές όσο και για τις αρνητικές συνέπειες μιας διαδικασίας ρήξεων, προτείνοντας την έξοδο από το χρόνιο εφησυχασμό, ατομικισμό και «βόλεμα». Επειδή, όμως, δεν πιστεύουμε στη γραμμική εξέλιξη των πραγμάτων αλλά και επειδή η ιστορία της ταξικής πάλης στηρίζεται σε απρόβλεπτες ανατροπές, δεν μπορούμε κάτω από τις σημερινές έκρυθμες συνθήκες να αποκλείσουμε το ενδεχόμενο ένα όμορφο πρωινό στα επόμενα χρόνια οι κρατούντες να ξυπνήσουν κάτω από πολύ άσχημες για αυτούς συνθήκες.

Σημειώσεις

1. Κράουτς, Κ. (2006), *Μεταδημοκρατία*, Κατάρτι, Αθήνα.
2. Την εξέλιξη αυτή είχε προειεί σε μεγάλο βαθμό και ο Ν. Πουλιαντζάς στο τελευταίο βιβλίο του (*Το Κράτος, η Εξουσία, ο Σοσιαλισμός* [1978], Θεμέλιο, Αθήνα 1984) μιλώντας για μια *ενιαία μήτρα του ανταρτικού αστικού κόμματος εξουσίας*.
3. Για το κοινοβουλευτικό σύστημα ως Ι.Μ.Κ., βλ. σε Λ. Αλτουσέρ, «Ιδεολογία και Ιδεολογικοί Μηχανισμοί του Κράτους», στο Λ. Αλτουσέρ, *Θέσεις*, Αθήνα 1983.
Για τη λειτουργία των αστικών κομμάτων ως μηχανισμών εκπροσώπησης των κυριαρχούμενων σε ηγεμονικές πολιτικές του αστισμού, βλ. Ν. Πουλιαντζά, «Γύρω από το ζήτημα των συμμαχιών», *Αγώνας για την κομμουνιστική ανανέωση*, τ. 7/1979, επίσης σε Γ. Μηλιού (για την Ελλάδα) (1988), *Ο ελληνικός κοινωνικός σχηματισμός. Από τον επεκτατισμό στην καπιταλιστική ανάπτυξη*, Αθήνα.
Βλ. και σε Δ. Μπελαντή (2004), *Αναζητώντας τον εσωτερικό εχθρό. Διαστάσεις της αντιτρομοκρατικής πολιτικής*, Αθήνα, στο κεφάλαιο για την «ελληνική μαχόμενη δημοκρατία».
4. Για τις δυο αυτές ενοποιήσεις, βλ. σε Ν. Πουλιαντζά (1975), *Πολιτική Εξουσία και Κοινωνικές Τάξεις* (1967), τ. Β, Θεμέλιο, Αθήνα.
5. Γ. Ανιόλι (1972), *Ο μετασχηματισμός της δημοκρατίας*, Επίκουρος, Αθήνα.
Ο Ανιόλι, ένα από τα ευφύστερα τέκνα του «γερμανικού 68», επιχειρεί σε αυτό το βιβλίο μια σμιτιανομαρξιστική κριτική της μαζικής μεταπολεμικής δημοκρατίας.
Επίσης, σε Λ. Φεργαγιόλι (1985), *Ανταρτική Δημοκρατία*, ιδίως το κείμενο «Υπάρχει αντιπροσωπευτική δημοκρατία;», Στοχαστής, Αθήνα. Την τάση ολιγαρχοποίησης και προσαρμογής των εργατικών κομμάτων είχε προβλέψει ο Ρ. Μίχελς από την πρώτη κιόλας δεκαετία του 20ού αιώνα («σιδηρούς νόμος της ολιγαρχίας»).
6. Βλ. σε J. Holloway-W. Bonefeld (επιμ.) (1993), *Μεταφορντισμός και κοινωνική μορφή*, Εξάντας, Αθήνα.
7. J. Hirsch (1980), *Der Sicherheitsstaat-Krise, Perspektiven, soziale Bewegungen*, Muenchen.

8. Βλ. σε S. Zizek, “A Permanent State of Emergency”, NLR 64/2010, σ. 85 επ.

Η έννοια «financial emergency of the state» είχε χρησιμοποιηθεί και πολύ παλαιότερα στα πλαίσια εφαρμογής του New Deal από τον F.D. Roosevelt.

Βλ. σε Cl. Rossiter (1948), *Constitutional Dictatorship. Crisis Government in the Modern Democracies*, New Jersey, σ. 256-257.

9. Πρβλ. και το συλλογικό τόμο *Ο χάριτης της κρίσης – το τέλος της αυταπάτης*, ιδίως τις συμβολές των Λ. Βατικιώτη και Κ. Λαπαβίτσα.

10. Ας ληφθεί υπόψη ότι με τον γ' τρομονόμο (ν. 3875/2010) καταργείται η αποσύνδεση από την τρομοκρατία πράξεων οι οποίες κατατείνουν στην προστασία του δημοκρατικού πολιτεύματος ή στην άσκηση συνδικαλιστικής ή ατομικής ελευθερίας κ.λπ. Τα συμπεράσματα είναι προφανή.

11. Βλ. και σε G. Agamben (2006), *State of Exception*, New York.

12. Πρόκειται κυρίως για την απόφαση του 4ου Συνεδρίου της Γ' Διεθνούς (1922), σε συνθήκες οι οποίες θεωρήθηκαν σταθεροποιητικές για τον παγκόσμιο καπιταλισμό μετά την επαναστατική έκρηξη του 1917-1921. Η απόφαση για το Λαϊκό Μέτωπο ελήφθη στο 7ο Συνέδριο της Γ' Διεθνούς (Αύγουστος 1935) μετά από σχετική εισήγηση του Γκ. Ντιμιτρόφ.

